برلەشگز بۇتۇن دۇنیا ئشچیلەری!

تاتار ساتسیال ساۋیتلار جومهوریەتی جیر ئشلەری خالق کامیساریاتینڭ

نەشریات بولگی

خەیوان ئیمچیلەرینە یاخود آت پچرچیلەرگە اۇشانرغا یاریمی؟

Следует ли Поверять коновалам?

یازوچیسی: پرافیسور ئی. پ. پابوف.

تاتارچالاشتروچیسی: ئیسحاق ئەمیرف

Р. В. Ц. Казань, Тираж 8000

6-я Государственная типография 1921 года

كوبتەندەن بىرلى ئۆيگىنچىلەرنىڭ خەيوان آسراۋچىلىق ئشلەرىندە كورتىب كىلگەن آت ھچوچى ھەم شوڭار ئوخشا شلى آقللى باشلارنىڭ، خەبوانلارنى دەۋالاولارى زاۋارلى بولوچىلقلارن كوز آلـدىدا توتو بلەن بىرگە، آنىڭ قاچارلىغن آول خالقىنا ياقنراق رەوشدە تانشتروب خەيوانلارنى ئوزلەرىنە مەخسوس تابىيلارغا قاراتو تىيىشلى بولوچىلقن بلدرو ئوچوندە بەلگى بىر تۆرلى فايداسى بولو، نيىەتى بلەن اۇشبو كچكنەگنە رىسالەنى نەشر ئىتەرگە تىيىشلى كورلە

يازوچى.

آت پچوچیلەرگە اۇشانرغا یاریمی؟

خوجالق ئشلەرندە یۇرت خەیوانلارینڭ خاجەت هەم آلارنڭ قەدرای بولوچهلەلاری هەر ئەگنچیگە بیك بیلگلی بر نەرسەدر.

ئەنە شول خاجەت، آندان باشقا تۇرا آلماوچیلق خوجانی ئوزینڭ خەیوانن ساقلارغا مەجبور ئیتەدر. شونڭ ئوچۈندە اول، خەیوانلرنڭ سالامەتلگی ئۈچۈن طرشا. ئەگەر خەیوانی آورسا، آنگارغا یاردەم ئیتە. تیزرەك آنڭ كوچن جیبەب خۇزمەتندەن فایدالانونی دەوام ئیتەرگە اۇمتۇلا. بیگرەكدە خوجالق ئشلەرندە تۇرلی آورلقلارنی كوتەرە تۇرغان آتنڭ خۇزمەتی مۇهیم هەم زوردر. شول سەبەبدەن آنگارغا كوب واقتدا تورلی آورولار بلەنده آورغا توغری كیلەدر.

خوجا آورو خەیوانغا یاردەم ئیتو ئۈچۈن بۇ تۈن بورەگی بلەن آشقنا؛ هەم اول ئوزینڭ عادەتی بوینچا

كوبرەك خەيوانغا ئيشلىگ ھەم فايدالى بولغان ياردەمنى
بيرونى بلميچە تورۇبوق بۇرت ئيمچيلەرينە - آت
بچوچيلەرگە مۇراجەغەت ئيتە آلار. ئوسكى زامانلاردان
بيرلى آونلاردا تورلى خەيوانلار، بيگرەكدە آت دەوالاو
بلەن شۇغۇللەنب كيلگەنلەردەن (خوجادا غادەتنچ باشلاب
آلارغا مۇراجەغەت ئيتكەنلەردەن) خەقيقى خەيوان
تابيبلارينا ветеринарным докторам ئيندىدە بولسا
بر قورقنچلى آورو بلەن آورى تۇرغان خەيواننى آو-
رووداان قوتقارو يولندا، خوجاغا يااردەم ئيتەرگە آز
توغرى كيلەدر. ئيگنچيلەر ئيڭ ئالك آورو خەيوانلارن
ئيمچيلەرگە كورسەتيب، آندان نلەگەن رەوشدە فايدا ئيتە
آلميچە، بەلكى فايدا ئيتو ورنينا زارار آلغاچقنا خەقيقى
خەيوان تابيبلارينا مۇراجەغەت ئيتكەنلەر. آول خالقينڭ
دائيمى رەوشدە ئيمچيلەرگە - آت بچوچيلەرگە مۇراجەغەت
ئيتب كيلولەرن، بارى نەك آلارنڭ ئيسكيدەن كيلە
تۇرغان غادەتلەرى ھەم شول ئيسكيلكنى قوزگەترگە
تەلەميچە، آنى سۇيب كيلولەرندەنگنە ديب ئەيترگە توغرى
كيلەدر. ئەمما ھەر نەرسەدە نورينڭ واقتنداغنا ياخشى
ئيكەنچيلك مەغلومدر.

خەزر ھەر تۇيەزدە ديب ئەيترلك خەيوان تابيبلارى،

قىلىشلەر بار، خەيۋانلارنى دەۋالاۋ ئۈچۈن ئىمچىلەر
آت ۋىرۇچىلەرگە مۇراجەئەت ئېتمىيچە، شول يوقارىدا
كۆرسەتىلگەن تابىبلارغا بارلسا، خوجا ئۈچۈن، ئەلبەتتە،
ياخشىراق، فايدالىراق ھەم ئەقلغا مۇۋافىقراق بولار
ئىدى.

ئىمچىلەر – آت ۋىرۇچىلەر بىلەن ھەقىقى خەيۋان
تابىبلارىنىڭ خەيۋانلارنى دەۋالاۋلارى توغرىسىدا
قىلدى زور آيرما بارلغى ھەققىدا بىز گە بىر آز توقتالىب
ئۆتەرگە توغرى كېلەدر.

ھۆمۆمەن ئىمچىلەر – آت ۋىرۇچىلەرنىڭ دەۋالاۋلارىن
بىتۆنلەيوك زارارلى دىب ئېيتالمەسەدە، ھېچ بىر فايداسىدا
يوق، دىب ھىسابلارغا مۇمكىندر، چونكى آنىڭ ياردەمى،
ھەيۋاننىڭ تابىئەتى باب، آنىڭ ئىچىدى اورو بىلەن آور-
غانلىغى آيروغا، اون سرخاۋىنىڭ مۇددەتى ۋە باشقا شونىڭدى
تېيىشلى نەرسەلەرنى بلو شەكلى ئەساسلارغا قورولمىيچە،
بەلكى آنىڭ بلمەي ئىلكدەگى ئىمچىلەرگە ئېيەربكەندر.
شولايوق قارا خەلقنىڭ آنكارغا اۇشانووى آرقاسىندا،
ئۇزىدەگى خۇسۇسى باتىرلقىندر. دەخى آنكارغا تېيىشلى
بولغان جەزا بىرلمەيدەندەدر. چىندانىدا، شول ئىمچىلەردەن –
آت ۋىرۇچىلەردەن خەيۋاننىڭ سرخاۋىنا تېيىشلى بولغان

ياردەمنى كۆتەرگە مۆمكىنمۇ سۆلۈك؟ - آورو خەوانىنىڭ
سرخاوى تورىسندا، آگاردان ياردەم سوراب مۇراجەعەت
ئېيتقەن باشقا بېگىنچىلەرنى قەدەرلى بىلمەس. بولسالار،
اول دا شولايوق نادان اول دا شولايوق بلمەس در. شولايدا
بولسا اول، ئوزىنىڭ باقارلىقىنا هەم باشقا كەسەللىرىنىڭدە
آگارغا بولغان ئوشانچلارىنا تايانىب ئىشلى بېرەدر. خەقتە
اول بو ئىشدەن فىلەر تەوواچاغندا ايكشرب تورمى. آگارغا
ئوشانغان خەيوانىنىڭ خوجاسىنىدا، نېمەدى نەتىجەلەر
بېرەچەكدەدە آنىڭ ئىشى بولمى. تېك آنىڭ خۆزمەت
حەققىغنا يوغالماس. شونىڭ ئۈچۈن اول كۆبرەك واقت
آقچانىيدا، گەرچە آنىڭ دەوالاۋنىدان ناچار نەتىجەلەر
توارلق بولسادا، هيچ قايتارماسلق ئېيتەب آلدانوق آلب
قويا. اولغنا آز بولسا، ئوزدەن بولغان خەيبنىدە،
ياخوجاغا آودارىغا طرشا، ياتبسە آگارغا دەوالاو ئۈچۈن
تابشرلغان خەيوانىنىڭ سرخاون كېتەروگە ئۆگغايسزلى
ئۇرغان نەرسەنىڭ بارلغن كورسەتو ئۈچۈندە تورلى
تخەبلەلەر قورا. تورلى ياالغان اويلار اويلاب چغارا.
ئىكنچى : خەيوانى بو رەوشچە دەوالاتووى آرقاسندا
دەەچيگە بيرگەن آقچاسندانىنا مەخروم قالىيچا، اول
بوتۆنلەى خەيوانىندا قۆرى قالا. مەسكىن خەيوان،

ئىچىنىڭ بىلمەسىز، ئورۇنسىز ھەم زارارلى ئىچىپ دەۋالاۋندان
ھەلاك بولا. خەيۋانغا ئىچىپ ياردەم بىرو كم تىلەسە، شۇڭلارغا
ۋابىشىرلا تورغان جىگەل بىر مەسئولىيەتسىز ئىش بولمىچا
يەلكى مونىڭ كىر يىسنىچە، خەيۋان دەۋالاۋ ئادەم دەۋالاۋغا
قاراغاندادا ئاۋراقدىر. چۈنكى ئاۋرو خەيۋان ئوزينىڭ
سويلەشە بىلمەۋى ئارقاسىدا دوقتورغا نىمندى ئاۋرو، قاي
ئورنىدا ھەم سىرخاۋى نى دەرجەدە بولوچىلىغىن بىلو ئۈچۈن
تىلى بىلەن ھىچ بىر ياردەم ئىتە ئالمىدىر. شۇنىڭ ئۈچۈندە
خەيۋان دوكتورىنا، ئاۋرو خەيۋاننى بىك ئىعتىبار بىلەن
قاراۋ ھەم ئانىڭ سىرخاۋى تورىسىندا بىك دىققەت بىلەن
ئويلەب تىكشىرو مەسئولىيەتى يۈكلەنەدىر. شۇلايوق
دارولارنىدا بىك ساقلىق بىلەنگىنە ئىستىعمال ئىتەرگە
تىيىشلىدىر. منە بو ئىشلەرنى بارى نيك ئوقوغان تەجرىبەلى
ھەم خەيۋاننىڭ سەلامەتلىگىنى، سىرخاۋندا چىن مەغنەسى
بىلەن تۈزرغار دوتە خەسسىسلاردانغىنا كۈتەرگە مۇمكىندىر
شۇلايوق بۇتون دارولارنىدانانوچى نى رەۋشدە ئىستىعمال
ئىتىو، ئانىڭ تەئسىرى ھەم نەتىجەسى نيچىك بولوچىلىقلارىن
بارندا يافشى بلوچى بولورغا كيرەكدر. منە مونىڭدى
كىشىلەر بارى خەبار دوكتورلارىغنادىر.

آلار آول خالقینىڭ ئىلك ياقن دوستلارى بولب،
بتون عومورلەرن ئەن يولىنا، خەيوان دەوالاو ئشىنە
مارف ئيتوچيلەردر. ئيندى شولاى بولغاچ، هيچ بر
نەرسەدە بلمەوچى، نادان ئەمچى - آت بچوچىنىڭ تۈرلى
ئيختيماللارغا، «بەلكى بولارغا» تايانب ئشلەگەن
ئشلەرى نيچك بولوچيلغى آچق مەعلوم بولووى كبى،
تۈرلى مووەففەقييەتسز آو ولارنىڭ سەبەبلەرن تيكشرب،
آلى بترو چارالارن كورە آلماويدا ياخشى بلنسە كيرەك.
آت بچوچىنىڭ بو رەوشدە خەيواننى دەوالاوى، ئەلبەتتە،
زاراردان باشقا هيچ بر فايدا كيترە آلميدر. بەلكى اول
كوب واقتلاردا آورو خەيواننىڭ سرغاون آرتدرغاغنا
سەبەبچى بولادر. بۈتۈنلەى اول جيگل آورولارنيدا
آوريتا، خەتتا تۈزەتە آلماسلق خەلگەدە كيترگەليدر.

كوب واقتلاردا خەيواننىڭ سرخاوى ئوز - ئوزندەن
بەتەسى اورنغا، نادان ئەمچى كيلب قاتناشو بلەن، آزغى
- غاوى آوزاقادا قارتولا. خەيوان ئوزلب بۈتۈنلەى
ئشكە ياراقسز خەلگەدە كيلە. اول ئيندى ئيمچىنىڭ بلميچە
دەوالاوى آرقاسندا ئولب تۈرغان خەيوانلار تورىسندا
سۆيلەب تۈرغادا توغرى كيلميدر. دۈرۈست، بەعزى
واقتلاردا آت بچوچى، خەيواننى تۈزەتكەن كبيدە بولب

کورنە. لاکین اول بۇتۇنلەی دەوالاۋدان بولمیچاە تۇزی کەلو بیلەنگنە بولیپ قویا. چۈنکی اول خەیوان هیچ بیر دەوادان باشقادا سەلامەتلەنرلك بیر خەلدە بولغان بولا. مۇندی واقتلاردا ئەگەردە خەیوان دوکتورینا مۇراجەعەت ئیتەلسە اول هیچ آقچا هەم واقت ئەرەم ئیتمیچە تولۇك، آنلڭ سەلامەتلەنەچەگن ئەیتر ئیدی.

خەیوان ئیمچیسینڭ خەیوان دەوالاوی خۇسوسەن آتلارغا یاردەم کورسەتکەن بولیپ ماناشووی ئیدەن عیبارەت ئیکەنچیلگن بیر آز ئیکەدریب قاریق: ئەلبەتتە، بو مەسئەلە اوضریسندا فسقاچاغنا توقتالیب کیتەیز، چۈنکی آنلڭ ئیندی کوپسی خەیوان ئیمچیلەری بیلەن ئش ئیتە تۇرغان آول خالقینا کوبدەندەن مەعلوم نەرسەلەردر. مەسەلەن: آول خالقینا خەیوان ئیمچیلەرینڭ ساری تارقر، پچو، قان آلوم هەم خەیوانلڭ کوزلەرینە پراشوکلار سیپو وە هەیرلەر کبی ئشلەر بیلەن شۇغوللەنیب، ئیگنچیلەرنلڭ خەیوانلارن ئەلالەنی قەدەرلی واقتلاردان ئیرلی قازابلاپ کیلولەریدە شولایوق آلارغا بیلگلی نەرسەلەردر. مۇندی خەیوان ئیمچیلەرینڭ کورسەتکەن زارارلاری چیکسز کوب بولغانی کبی کیلەچەکدەدە (ئەگەردە آول خالقی آلارغا اۇشانوۋندار توقتالماسا) کوبمی زارار کیتورەچەلەرن

خەقتا ئەيترگەدە آور بولب، ئيلك زارار فايەت دەرەبەدە
زور بولاچاق، ديب كيتەرگەلنە توغەرى كيلەدر. چونكى
بو رەوشدە خەيوانني دەوالاو غوبومەن اورنسز هەم آنلڭ
زارارلى بولوچيلغىدا ئوز ئوزندەن بلنيپ تۇرادر.
مەسەلەن: آليق خەيوان ئيمچيلەرينلڭ قان آلولارن آلار
كوب واقتدا قانني خەيوانلڭ موين تامرندان آلالار.
شولايوق بەعزى واقتلاردا آياقلارندان هەم تۇياق
...ستلارندان آلغاليلار.

آلارنلڭ بو رەوشدە ئشلەولەرى، ئيمش خەيوانلڭ
سرخاوينا سەبەبچى بولغان ناچار قانلارنى آلو بولادر.
آلارنلڭ موندى اوىلارى زور خاتا بولغانى گبى
داوالاولارنداندا زارار دان باشقا هيچ بر فايدا، ديب ئەيتكەن
نەرسە بولمەيدر. چونكى خەيوانلڭ آغزاسندان آغزولق
هيچ آرتق قانى يوقدر. بارى اول قاننى آغزو بلەن
آلار خەيوانني خەلسزەندرەلەرگنە. آنلڭ ئوز سرخاوى
بلەن كۆرەشلك ئلكدە بولغان كۆچنگنە بترەلەر.
خەيوانلڭ قانن آلر هەم آنى شوكارغا تۆپرەتو، خەيوانى
خەلسزلەندرگەنى گبى، آنى آشاتوداچيلگەگنە كيتەد.
چونكى آشاودان، ريزقدان قان حاصل بولا. ئەر اول

قاننى ئاغزو خەيۋاننى خەلسىزلەندۈرگەنە قالماي، مېچاغ ئانىڭ سەلامەتسىزلەنۋىنەدە زور تەئسىر باسى.

مۇندى خەيۋاننىڭ ئومرى بەدەقسقار، شۇنىڭ بىلەن بوگە ئانىڭ غوزمەتىدەن موجاغا كېلە تۇرغان فايدا ئادا بىلە.

خەيۋاندان قان ئالۇبىلك ئازۋاقتلاردا ئۇچۇرى تۇرغان سرغاۋلاردا ئىغدا بولارغا مۇمكىن. ئاندى چاقىدادا بىلىك ساقلانىقتا، ئاۋرۇنىڭ تەمام سرغاۋۇن بىلگەندەن سوڭغا ئىشلەتكە باريدىر. لەكىن مۇندى ئاۋرۇلارنى ئات پىچىچىلەر بىلمەيدىر. شۇنىڭ ئۈچۈندە، بەزى باشقا ۋاقتلاردا قان ئالو زارارلى بولغانىغا كۆرەدە، ئاگاردان ساقلانىشغا كېرەكدىر.

ئۇندى خەيۋان ئىگەلەرىنىڭ ئېرزىيىستە تۇز ھەم شوكار ئوخشاشلى تۈرلى پراشوكلار بىلەن خەيۋاننىڭ كۆزلەرىن دەۋالاۋلارىنا كېلەگەندەدە، ئانىڭ فايداسىن كۆرۈۋ توگۈل، بەلكى خەيۋاننىڭ سوقرايىۋ دەرەجەسىنە كېلىپ جىتگەنلىگىنە كۆرگە توغرى كېلە كۆزىنە تۈرلى ئەچچىدۈرە تۇرغان نەرسەلەر كىرىپ ئولغان خەيۋاننىڭ ئىچىلىك ئازابلانۇۋى، شولايوق ئانىڭ سرغاۋىنىڭ ھايەت دەرەجەدە قاتتىق بولۇۋچىلغىندا ئۇسكە تۇشرمىچە لېكىن بولمايدىر. ئۇندى بورەۋشىدە خەيۋاننى دەۋالاۋنىڭ زارارلى بولۇۋچىلغى ئۆز - ئۆزىندەنۇك

كورنب تورادر. مونداا آورو خەيوا غا ياردەم بيرەسى اورندا، آنڭ كيەرسى بولب چغا. چۈنكى آورو كوزنى چيستالارغا، بووارغا كيەرەك ئيدى؛ ئيمچى آنى ئشلەمىچە، آنڭ كوزن چوبلى هەم تەشەكليگنەدر. شولايوق آلارنڭ، ناسوس حيبەرو، ديب «آتالاتۇرغان ئشلەرندەندە كوڭلسزلكلەر تووب تۇرادر. ئەگەر آتنڭ آوز ئچى كوەرسە، يا كى ششسە، ئيمچيلەر آنى تيشب جەراحەتليلەر. مۇندى ئشلەرنڭ تيوشسز بولوچيلقلارن كوبدەن بيرلى ئهندى كورسەتلب كيلەدر. چونكى آندى آوروفى حەيوانغا هيچ جەرەحەت ياساميچا هەم آورتىرميچادا ياخشى ئيتب دەوالاو اۇسولى باردر.

حەيوان ئيمچيلەرينڭ دارولاريدا، حەيوانى ئيلڭ مەرحەمەتسز رەوشدە جەزالى تۇرغان دارولاردر. آلار سوما، يا كى آراقيغا آغو. Сулема (بر تۇرلى قووەتلى آغو) تيمر كوفارازى توز هەم ناوق تيزەكى وە شولارغا اۇخشاشلى ياشقا نەرسەلەر قاتشدرب بۇلغاتالاردا، آنى بر شيشەگە سالب خەيوانغا ئچرتەلەر (١) ئيمچيلەرنڭ

(١) ئيمچيلەر. آتقاشوندى چوب - چار ئچرار آلدندان آنى قزدرغانچا چابترالار. ايەشى شول رەوشچە اشلەگەندە دارو ياخشيراق تەاسير ايتە.

ياساقان دارولارنداقى، تۈرلى آغولى ھەم زەھەرلى
نەرسەلەر خەيوانىنىڭ قۇرساقىنا رە ئىچەكلەرىنە كىرو بلەن
آش قازانىنىڭ توبەنكى ئولۇشلەرن رەھىمسز رەۋىشدە
تالى باشلىلار. شوندان سوڭ بىچارا ھەيوانىنىڭ ئىچى كىتىب،
سوڭغاقابا آنىڭ ئولمىنە سەبەبچى بولغان قاندا آغا باشلى.
ھەيوانىنىڭ شوندى ياراقسز نەرسەلەر ئىچكەندەن سوڭ
قازابلانوون، آنىڭ قورقولى قارى تۇرغان كوزلەرندەن،
كۆزەن بىيرغان رەۋشدەگى ھەرەكەتلەرندەن،
ئىگراشولارندان، كوب كىرلولەرندەن، كوب تىرلەولەرندەن
ھەم قان توچ‍رولەرندەن بلرگە مۇمكىندر.

ئىمچىلەرنىڭ بورەۋشدە ھەرەكەت ئىتولەرى، آورونى
بلەولەرندەنگنە بولمىچا، ھەيوانىنى قزغانماولارندادر.

شولاى بولغاچ، خەيوانىنى سويوچى خوجا، آورو
ترلگن آندى آت بچوچىلەرگە ئىلتب بوزدرمىچا،
خەيوانىنىڭ مرخاون ياخشى بلە تۇرغان اوقوغان دوكتورلارغا
مۇراجەغەت ئىتب، آلاردان تىيشلى ھەم فايدالى بولغان
ياردەمنى آلرغا كىرەك. خەيوان نىيشلەتسەگىزە چدى،
شونڭ ئۈچۈندە آنى نىيەك دەوالاماقدا يارى دىگەن
يالغش قاراشنى اۇنوترغا واقتدر. مۇندى يالغش قاراش

زارلاردان باشقا، آول خالقىنا، ھېچ بر فايدا كېترەچەك
توگىلدر. خەيوانىنگدا سرخاوى آدەمنىكى شەكللوك بولب،
آگارغا تېببى ياردەم بېروده شولايوق آدەمگە كورسەتلگەن
ياردەم كولك بولرغا تېيىشلىدر.

ھەيوان ئېمچيلەرى كبى آقللى باشلاردار، آول خالقى
ئوزى جەفالانغانى كبى؛ آنلك خەيوانىدا غەزابلانب كېلەدر.
شونلك ئوچوندە آندى بلمسز كشيلەردەن آورو خەيوانغا
ياردەم كورسەتوون كوتب يورگەنچە، آنى بوتونلەى
دەوالانمەيچا قالدرو ياخشيراقدر. ياكى خەيوانلى آبترا تمەيچا
تېزرەك رەوشدە ياخشى ياردەم بېررلك تەجريبەلى
دوكترلار قولىغا بېرب، تېيىشلى ياردەمنى آلرغا كېرەكدر.

ئەگەردە آول خالقى شوشى سوگىنى كورسەتلگەن
يول بلەن بارسا، اول ھېچ شوبھەسز ئوزىنىك يورتىدا
آلى توپدروچى ھەيوانلارن سويگەن ھەم ساقلى آلالغان
بولر. شونلك ئوچوندە مېندا «خەيوان سويوچى مختلى
بولر» دىگەن مەقالنى دە ئېسكە توشرو اورنلىدر.

بتدى